

אוניברסיטת בר-אילן

השיקולים הפדגוגיים המנחים את המורים בפיתוח תכנית לימודים עבור פרק
הבחירה בנושא השואה לפי "עיקרון 30/70" של משרד החינוך

מעין סוקל דנוביץ'

עבודה זו מוגשת כחלק מדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
בבית-הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

תקציר

בשנים האחרונות החלו במערכת החינוך ביישומה של התכנית הלאומית ללמידה משמעותית "ישראל עולה כיתה". יישום התכנית בשיטה זו זכה על-ידי משרד החינוך לכינוי "עיקרון 30/70", שכן במסגרת התכנית נקבע כי 70% מנושאי תכנית הלימודים יכללו בפרק החובה לבחינת הבגרות, בעוד שיתר 30% מהתכנים יילמדו בפרק הבחירה וההעמקה, הכולל הערכה חלופית.

הפרק שנבחר להילמד כפרק הבחירה וההעמקה במסגרת לימודי ההיסטוריה לבחינת הבגרות הוא פרק השואה, כאשר צוותי המורים בבתי-הספר אמונים על פיתוח תכניות הלימודים, לרבות בחירה של יסוד מארגן להוראה, דהיינו ערך מסוים שיוקנה לתלמידים; בחירת התכנים הנלמדים; ובחירת דרכי ההוראה וההערכה של התלמידים.

פרק השואה הוא ייחודי מבין פרקי הלימוד בהיסטוריה שכן השואה היא אירוע מרכזי בהיסטוריה של החברה הישראלית ובשל כך היא בעלת מטען ערכי וחינוכי גדול. על כן, יש לתת את הדעת על הערכים שיש לטפח, על התכנים שיש לעסוק בהם ועל דרכי ההוראה של הנושא.

מחקר זה בחן מהם השיקולים הפדגוגיים המנחים את המורים בפיתוח תכנית לימודים בנושא השואה. על מנת לבחון שיקולים פדגוגיים אלו, נוסחו שאלות המחקר הבאות:

1. מהם השיקולים הפדגוגיים המנחים את המורים בפיתוח תכנית לימודים עבור פרק הבחירה וההעמקה בנושא השואה לפי "עיקרון 30/70" של משרד החינוך?
2. כיצד מטפחים המורים ערכים בעשייה החינוכית שלהם?
3. מה מנחה את המורים בבחירת התכנים שהם מלמדים בכיתה?
4. מהם השיקולים של המורים בבחירת דרכי ההוראה וההערכה שהם מבצעים בכיתה?

אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר כוללת חמש מורות המלמדות את פרק הלימוד של ה-30% בהיסטוריה בנושא השואה. המורות מלמדות בבתי-ספר תיכוניים שונים במערכת החינוך הממלכתית, בערים שונות במרכז הארץ. בתי-הספר נבדלים זה מזה בצביונם, בגודלם וברמה הסוציו-אקונומית של התלמידים. לנחקרות ניסיון בהוראה במערכת החינוך הנע בין שש שנים לבין עשרים שנה ומעלה.

המתודולוגיה

המתודה המחקרית שנבחרה עבור מחקר זה היא שיטת המחקר האיכותנית. שיטת מחקר זו פועלת לגלות כיצד אנשים מפרשים את סיפורי החיים שלהם ומעניקים להם משמעות. אחד מסוגי סיפורי החיים הוא סיפורי עבודה (קינן, 2002). בשנים האחרונות הפכו סיפורי העבודה של מורים לכלי מרכזי בשדה המחקרי. מחקר על סיפורי העבודה של מורים כולל חקירה על דפוסי החשיבה ותפיסותיהם של המורים ביחס לתכנון וביצוע תהליכי למידה. כלומר, המטרה היא לנסות להבין מדוע המורה עושה את מה שהוא עושה, זאת על מנת לקדם את הידע על תחום ההוראה ולהוביל לשיפור והתמקצעות במעשה ההוראה (קינן, 2002; צבר-בן יהושע, 2016; Pajares, 1992; 2016; Carter, 1993; Graber, 1995; Merriam).

מחקר זה נערך בשיטת חקר מקרים מרובים (Multiple Case Study), היות וזוהי שיטה מקובלת כיום לבחינת השיקולים הפדגוגיים של מורים. החשיבות הגדולה של החקר בשיטה זו היא

בחיבורים, בהשוואה ובניגוד בין המקרים השונים, מהם ניתן להסיק מסקנות על תופעות אנושיות רחבות. באמצעות חקר מקרה ניתן לחקור אודות החשיבה של מורים באשר לתהליכים חינוכיים ותפיסותיהם החינוכיות המובלים אותם לפיתוח תכניות לימודים (זילברשטיין, 1995; צבר-בן יהושע 2016; שלסקי ואלפרט, 2007; Thomas, 2011; Merriam, 1998). כלי המחקר שנבחרו כללו:

- ראיונות עומק חצי מובנים שנועדו לתעד את חוויותיהן של הנחקרות בפיתוח וביישום תכניות הלימודים ואת המשמעות שהן מקנות לחוויות אלה (גיוסלסון, 2013; שקדי, תשס"ג).
 - תצפיות אשר התמקדו בשיעורים שהועברו על ידי הנחקרות במטרה לזהות תהליכים והתנהגויות, בהתאם לשאלות המחקר ולתובנות שעלו במסגרת הראיונות (צבר-בן יהושע, 1990; שקדי, תשס"ג).
 - ראיונות מאזכרים שבמהלכם הועלו קטעים נבחרים מהתצפית ונותרו על ידי הנחקרות (זילברשטיין, 1994; שקדי, תשס"ג; Simons, 2010).
 - ניתוח מסמכים שונים, בהם תכניות לימודים, תכנים וחומרי למידה שפותחו על ידי הנחקרות (צבר-בן יהושע, 1990; 2016).
- מחקר זה התנהל בהתאם לדרישות האתיות בעת ביצוע מחקר. על כן, במחקר זה הייתה הקפדה יתרה על חיסיון המידע ועל האנונימיות של הנחקרות. לפיכך, זהותן של הנחקרות חסויה לחלוטין ושמותיהן שוננו. בנוסף, טרם תחילת הליך איסוף הנתונים, הנחקרות התבקשו למלא טופס הסכמה מדעת בהתאם למטרות המחקר ולמהלכו, ובתוך כך נתנו הסכמתן להקלטת הראיון (וידאו או רשמקול – בהתאם להעדפת הנחקרת); לכניסה לשיעורים שלהן לשם תצפית; ולשימוש בחומרים הכתובים המשמשים אותן בתהליך ההוראה.

ממצאי המחקר

להלן הממצאים המרכזיים העולים מתוך מחקר זה:

1. ניתן לזהות בתכניות הלימודים שפותחו על ידי הנחקרות מספר יסודות מארגנים וערכים מרכזיים, ביניהם: התבוננות בשואה כפעולה שבוצעה על ידי אנשים; עיסוק בדילמות והכרעות של אנשים בתקופת השואה כגון דילמות של בני העם הגרמני, בני העמים הכבושים ובני העם היהודי; ותפיסת השואה בהיבט הפרטיקולרי של העם היהודי והחברה הישראלית ובהיבט האוניברסלי והאקטואלי לחברה האנושית כיום.
2. ערך הרלוונטיות הינו הערך המרכזי בפיתוח תכניות הלימודים על ידי הנחקרות. כולן עוסקות בשאלה כיצד לחבר את התלמידים לתכני הלמידה וכיצד להפוך את התכנים ודרכי ההוראה לבעלי חשיבות בעיצוב הערכים המובילים את חייהם של התלמידים. התייחסות משמעותית לערך זה ניתנת הן בבחירת התכנים הנלמדים, הן בפיתוח דרכי ההוראה והן בטיפול הדיון הערכי בכיתות הלימוד.
3. התכנים המרכזיים המנחים את השיקולים הפדגוגיים של הנחקרות כוללים:
 - ידע היסטורי מעמיק אודות תקופת השואה.
 - חיבור של תכני הלימוד למורשת האישית ולחיים האישיים של התלמידים.
 - חיבור של תכני הלימוד לאקטואליה ודיון במסקנות שניתן להסיק מהשואה לגבי החברה האנושית כיום.

4. דרכי ההוראה וההערכה המרכזיות של הנחקרות מתמקדות בטיפוח מיומנויות וכישורים הנדרשים לתלמידים במאה ה-21 ובטיפוח מיומנויות אורייניות באמצעות למידת תכנים תוך שימוש בטקסטים. הנחקרות רואות בתכנית ה-30% הזדמנות לטפח מיומנויות הכרחיות לתלמידיהן כלומדים בפרט וכאזרחי העולם במאה ה-21 בכלל.
5. השפעה חיובית של "עיקרון 30/70" על העבודה המקצועית של המורה ושל צוותי ההוראה. ניכרת עבודת צוות ושיתוף גדול יותר בין המורים בבתי-הספר ומחויבות משמעותית יותר להטמעה מיטבית של תכניות הלימודים.
6. הנחקרות תומכות בתכנית "עיקרון 30/70" ורואות בה יתרונות משמעותיים להתפתחותן המקצועית כמורות ולפיתוח ערכים ומיומנויות רלוונטיים לתלמידים, אשר לא נרכשים על ידם בלמידה לבחינת הבגרות.
7. אחד הלבטים הגדולים בקרב הנחקרות קשור לבחירת נושא השואה כנושא הנלמד במסגרת הרפורמה. מחד גיסא, קיימת הסכמה כי בשל חשיבות נושא השואה והסוגיות הערכיות העולות ממנו ראוי שיילמד במסגרת תכנית ה-30%. מאידך גיסא, עולה הטענה כי דווקא בשל חשיבותו הגדולה של הנושא יש ללמדו באופן נרחב ולבחון עליו את התלמידים.
8. הנחקרות מרגישות מועצמות מתוקף האוטונומיה שיש בידיהן בתכנון תכניות הלימודים ובבחירת התכנים ודרכי ההוראה. בו בעת, הן מרגישות שיש להן מחויבות ואחריות גדולה להוביל ליישום משמעותי של תכניות הלימוד עבור התלמידים. מתן האוטונומיה מגדיר מחדש את מקומו של המורה במרחב הלימוד ומזמן עבורו את האפשרות ללמד מתוך תשוקה, יצירתיות, חשיבה מעמיקה ואהבה גדולה למקצוע.

תרומת המחקר

פרק השואה הוא כאמור הפרק שנבחר להילמד בהיסטוריה במסגרת התכנית הלאומית ללמידה משמעותית ולפיכך צוותי המורים נדרשים לפתח תכניות לימודים לבית-ספרם בנושא השואה בהיקף של 30% מתכני הלימוד.

במחקר זה נבחנו תפיסותיהם החינוכיות של מורים, כפי שהן באו לידי ביטוי במסגרת תכניות הלימודים שהם מפתחים בנושא השואה. בתכנון תכניות הלימודים ניתן דגש על הערכים המובילים והתכנים הנבחרים שיש להתמקד בהם בהוראה השואה בתחילתה של המאה ה-21. כמו כן, נבחנו דרכי ההוראה וההערכה שיטפחו באופן מיטבי מיומנויות חשובות ותורמות לנוער בחברה האזרחית במאה ה-21.

מחקר זה עשוי לתרום לכל העוסקים בפיתוח תכניות לימודים בנושא השואה, בכך שהוא מציע סל של שיקולים פדגוגיים, המבוססים על תפיסותיהם החינוכיות של מורים, שראוי לקחת בחשבון בעת תכנון ויישום של תכנית הלימודים. יתר על כן, המחקר עשוי להביא לקידום ושיפור עשייתם החינוכית של כל ציבור המורים העוסקים בהוראת תכנית ה-30% בהיסטוריה בפרט והמלמדים במערכת החינוך בכלל.